

Звездан Фолић

ЕЛЕМЕНТИ ИДЕОЛОГИЗАЦИЈЕ У НАСТАВИ САВРЕМЕНЕ ИСТОРИЈЕ

Историја и идеологија

Дати објективну слику врха историје или савремене епохе у духу модерне критичке историографије представља тежак и напоран истраживачки рад. Он је бременит многим тешкоћама са којима се суочава историчар свог доба: док на једној страни имамо обиље изворне грађе, дотле на другој налазимо на недостатак исте за поједине периоде. Недоступност новијег архивског материјала, из више разлога (историјска дистанца као најважнији), отежава рељефније и критичкије оцјењивање блиске прошлости. Поред набројаних, сусрећемо се и са још једном препреком, која је константан пратилац валидног научног тумачења. То је актуелна политичка клима у којој настаје историографско дјело. А каква ће она бити, умногоме зависи од присутности идеолошких норматива. Све речено нас наводи да преиспитамо међусобни однос историје и идеологије. Овом приликом указаћемо на неке тешко премостиве проблеме, који се нађу пред свим чиниоцима који учествују у креирању историје.

Познато је да историја, нарочито савремена, носи у себи обиљежја времена у коме настаје. Она доприноси формирању и развоју историјске и националне свијести, као и обликовању одређених погледа на свијест и друштво у којем живимо. Зато не треба да чуди заинтересованост политике за историјску науку, јер гарнитура која се налази на врху руштвене пирамиде тежи да себи припише највећу етичку вриједност, иза које треба да стоји научна утемељеност, како би се њена искуства, у крајње афирмативном смислу, унијела у историју. На тај се начин суђава сазнајни видокруг најновијег доба.

У таквој неравноправној борби, идеологија настоји да навлда историју. Примјера има напретек, а односе се на све врсте

историјских експозиција, посебно на уџбенике. Угледавши свјетлост дана у бившој СФРЈ, они нису могли бити лишени идеолошких обланди у систему једнопартијске власти. „Највећим дијелом уџбеници су били апологија овог последњег периода историје југословенских народа, глорификације Тита и Савеза комуниста Југославије. (Из историјских лекција произлазило је да се ради о бесмртном режиму, најправеднијем друштву у нашој историји, поретку који је успео да оствари до сада невиђени склад равноправности народа. Понављањем оваквих теза желела се у стварности прикрити ерозија међунационалних односа која је довела до тога да су комунисти, у суштини, рушили највеће дело ослободилачког рата — обновљену Југославију“. Овим речима је Бранко Петрановић у књизи „Историчар и савремена епоха“, (Београд 1994), на стр. 62, описао праксу тек минулог времена и уједно дао ванредно лијеп приказ донедавног третирања историје као наставног предмета. Зато и не чуде синтагме типа: „великосрпски хегемонизам“, „трула Краљевина — тамница народа“, „монархофашистичка диктатура“, „аутентичност и чистота социјалистичке револуције“, као ни оне које потенцирају беспорочност комунистичке владавине.

Садашња политичка стварност је вријеме грандиозних историјских прелома. Трошност југословенског здања бивше СФРЈ завршила се њеним трагичним сломом 1991—1992. Поред државног, земља је доживјела и идеолошки слом. Но, ратна драма српског народа западно од Дрине се све више разбуктава. Мноштво догађаја од историјске важности одвија се пред нашим очима, дословно на ТВ екранима. Историју, тако рећи, хватамо на дјелу. Како у таквим условима обуздати емоције и задржати објективност у представљању недавне прошлости? При томе треба имати на уму да у великој хаотичној игри историје увијек имамо посла с процесима који се обично одигравају испод површине виднога поља.

И поред дјелимичне дезидеологизације друштва, постојећи тренутак политичког плурализма такође тежи политизацији историје. Свједоци смо доста чињеница да већина политичких субјеката жели инструментализовати „учитељицу живота“ ради остварења својих дневнополитичких амбиција.

Све говори да је историја приморана да се брани. Сматрамо да би најбољи начин био тај што би њена основна вриједност и постулат била рационална историјска свијест, а не робовање и служење интересима ове или оне политичке странке, партије, покрета. Само побједа овог принципа омогућиће историји као науци и као наставном предмету да одоли изазовима времена, у ствари, да на објективан начин реализује своје задатке.

Синхронизованост наставног процеса

Пракса показује да је настава савремене историје до прије неколико година претварана у хагиографију комунистичке власти. Садашња политичка реалност омогућава давање много јасније слике заједничког живота јужнословенских народа у периоду од 1918. до почетка слома СФРЈ. Ипак, актуелни друштвено-политички тренутак носи у себи и неке опасности по наставни процес. Једнопартијски монолитизам шематизовао га је познатом „црно-бијелом“ техником, а садашњи политички плурализам је исполитизирао историјску прошлост какву смо до јуче знали.

Овакво стање најбоље се може избјећи, мада не и потпуно елиминисати, синхронизоваошћу свих субјеката у наставном процесу, који почивају на сљедећим основама: 1. достигнућа науке, 2. школски програми, 3. уџбеници, 4. непосредна настава. Идеално би било да ток научне мисли прође несметано кроз све дионице овог пута и да као такав стигне до оних који је најпотребнији, то јест до ученика. Све ово је тешко довести у прави склад у држави у којој се најважнији политички догађаји одигравају тако брзо и изненадно. Утјехе ради: и земље много веће демократске традиције и културе и стабилније друштвено-политичке ситуације нијесу имуне од овог проблема. Управо због тога извршићемо кратку анализу основних чиниоца наставног процеса, у циљу његове што веће ваљаности.

У посљедњој деценији модерна критичка историографија овладала је неким табуисаним темама наше прошлости. Наравно, све на бази конкретних историјских истраживања, а уз минимално пресуство идеолошких наслага. Изашле су тако значајне историјске синтезе какве су: „Стварање Југославије 1790—1918“ Милорада Екмечића и „Историја Југославије 1918—1988“ Бранка Петрановића, које представљају незаобилазну литературу сваке озбиљније историјске експозиције. Но, и поред тога, њихови резултати врло споро налазе мјеста у уџбеницима историје. Као да од достигнућа историографије не зависи цјелокупан ток наставе историје.

Проф. др Бранислав Ковачевић, у једној својој рецензији уџбеника историје, с разлогом каже „да је научно знање далеко изнад нивоа уџбеника, јер писци нијесу спремни да апсорбују постојећа научна знања“. До сличних оцјена је дошао и Милош Старовлах у свом саопштењу поднесеном на научном скупу у ЦАНУ посвећеном настави историје. Књига о овоме је недавно изашла из штампе у издању ЦАНУ. Дјелимично оправдање оваквог стања можемо наћи у недовољно брзом ходу образовних институција, проузрокованом и неким објективним околностима. Уопште узевши, релевантни резултати историјске науке су темељ на којем почива процес наставе историје, уколико она тежи чистоти и објективном приказивању прошлости.

Другу етапу на овој релацији представља школски програм. Он је основни и најважнији документ који обавезује све који раде на васпитању и образовању да га реализују у складу са захтјевима школског система. Но, и он је зависан од идеолошког и политичког окружења. Донедавно су ти програми тешко могли издржати данашњи суд историје, па је потреба за њиховом модификацијом била евидентна и неспорна. До ње је, у ствари, и дошло. Овога пута уз дужну опрезност и критичност. При томе су прецизно формулисани циљеви и задаци наставних садржаја, који су покрили све периоде савремене епохе, додирујући и теме које раније нијесу биле присутне.

Свакако најосјетљивију врсту историјских радова чини уџбеник, који „трпи“ само готове научне резултате, провјерене научне чињенице и утврђена знања која су примјерена дидактичко-методским захтјевима. Он је спона између до сада набројаних субјеката и непосредне наставе.

Сходно промјенама школских програма, од школске 1992/1993. године појавили су се и нови уџбеници историје. Нас највише занимају они који обрађују савремену историју. За изучавање историје у средњим школама препоручена су сљедећа издања: Милутин Перовић и Новица Бојовић, Историја за I разред трогодишњих стручних школа (Београд 1992); Никола Гаћеша, Душан Живковић и Љубица Радовић, Историја за II разред четворогодишњих стручних школа (Подгорица 1993); Никола Гаћеша, Душан Живковић и Љубица Радовић, Историја за III разред гимназије природно-математичког смјера и IV разред општег и друштвено-језичког смјера (Подгорица 1993).

За разлику од ранијих, ови објективније представљају нашу епоху, и такође обрађују догађаје који су били јубавијени већом тајне. У доброј мјери наставне јединице појединих периода предочене су на коректан начин. Ту прије свега мислимо на период Краљевине Југославије 1918—1941, који у много чему мијења досадашње стереотипне (случај кнеза Павла). Први пут у уџбеницима налазе мјесто и „бијеле мрље“ наше историографије, које бацају ново свјетло на ондашње вријеме („лијева скретања“ у току НОБ-е, репресалије према присталицама ИБ-а).

Ипак, код појединих текстова примјетно је задржавање идеолошких нијанси из ранијег времена. То је и разлог њиховог критичког преиспитивања. Поштујући хронологију збивања од 1941, навешћемо само оне најупечатљивије.

Устанку црногорског народа 13. јула 1941, дат је одговарајући простор у уџбнику за IV разред (стр. 187—189), али се све заслуге овог великог догађаја приписују искључиво КПЈ у Црној Гори. При том се запоставља важна чињеница: да се главна снага устанка налазила у доминантним слободарским изразима црногорског народа. И то како оног који се налазио у крилу КПЈ тако и оног већег дијела који је био ван идеолошке орбите ове партије.

Са данашње тачке сазнања не могу се у потпуности прихватити оцјене о четничком покрету Драже Михаиловића (стр. 196—198). И поред неких облика колаборације, покрет је мање на дјелу а више декларативно био антифашистички. Најзад, то је био покрет краљевске владе у Лондону, којој нико не спори мјесто у антифашистичкој коалицији.

Неће се избјећи ни глорификација када је ријеч о доприносу наше земље побједи над фашизмом, при чему се КПЈ даје атрибут самосталности у доношењу важнијих одлука (стр. 238). Свакако најачи примјер идеолошке обојености дат је приликом обраде личности Јосипа Броза Тита (стр. 27—278). Његов ангажман на југословенској политичкој сцени по слободној процјени аутора подијељен је на два дијела: први до 1948. и други до његове смрти 1980. године. У првом периоду Титово дјело се оцјењује крајње афирмативно, скоро безпрешно. Сасвим друкчијим бојама оцјењен је други период његове власти: „Гарнитуре послушника су га окруживале, утркивале се ко ће му се више додворити, више га славити и величати, а њему је све то годило, јер није имао снаге, али није ни желио да се одупре томе. А изграђивањем велике армије послушника (које је он обилато награђивао) створио је привид благостања, Велики дио средстава узиманих из иностраних кредита нерационално је трошен, јер није пласиран у производне дјелатности. Тим средствима осигуран је социјални мир и корумпиран добар дио становништва, а Тито се понашао као цар у богатој царевини“

До оваквих и сличних тврдњи долази се када аутори уџбеника некритички и неоправдано ставе знак једнакости између фељтонистике и публицистике, на једној, и научне историје, на другој страни. Како је на то указао проф. др Зоран Лакић у овом раду Мас-медији и настава историје, који је такође саопштен на научном скупу у ЦАНУ и објављен у посебној публикацији истог издавача, знамо да уџбеник не може бити потпуно апстрахован од друштвено-политичке ситуације, али у њему има мјеста само за судове који су добијени на бази конкретних историјских истраживања. У противном, пријети опасност да се дојучерашњи идеолошки екстремизам замијени идеолошким реваншизмом.

Презентација наставних садржаја

Последњу и најважнију карику у процесу наставе историје чини њен интерпретатор, односно наставник. Ово је константа свих наставних предмета, али већ наведени разлози указују на вишак тешкоћа које прате наставника историје.

Раније је истакнуто колико је тешко довести у потпун склад све учеснике наставног процеса. Онда није тешко закључити колико бреме пада на наставникова леђа. Он мора пошто-

вати и слиједити школски програм и наставне јединице дате у уџбенику. Међутим, не смије постати њиховим заробљеником, уколико жели да ученицима презентира релевантне научне резултате, што би био први корак ка ваљаној интерпретацији наставних садржаја.

Улога наставника још је комплекснија, с обзиром на огромну исполитизираност друштва, па самим тим и ученика, колега, грађана итд. Све то настаје као резултат садашњег политичког стања, гдје је паралелизам историјских свијести свакодневна појава. Она никако не би смјела да оптерети наставника, јер би то нарушило објективност његовог предавања. Опасност да се уђе у такву замку вреба приликом интерпретације већине наставних јединица, а нарочито оних које као да се опет понављају у данашњим ситуацијама. Све то не даје за право да емоције потисну рационалну историјску свијест. Уколико оне надвладају, наставник историје се претвара у произвођача „дефинитивних објашњења значајних догађаја“. Он ће у том случају од пожељних фрагмената и трагова — којих је данас толико много — створити реконструкцију нечега што би требало да буде објективна верзија за његове ученике. А колико штете се овако наноси наставном процесу, и наравно ученицима, не треба посебно говорити.

Вријеме кризе одговорности изговорене или писане ријечи не смије наставнику послужити као алиби за пласирање сопствених ставова. Он треба да има критички приступ према свакој појави или процесу, као и да схвати његову вишесмјерност. Додамо ли томе и пријекно потребну вјештину приповиједања, историја би као наставни предмет доживјела праву реафирмацију.

Још у првом вијеку прије наше ере велики римски бесједник и писац Цицерон је рекао: „... Људи без историје остају заробљеници свијести сличне свијести дјетета, које нити зна одакле долази, нити куда ће отићи“. Упознати своју прошлост значи одрасти.

Главну улогу у том настојању има наставник. Он за своје ученике, и не само за њих, треба да буденајбољи чувар и заштитник богиње Клио.

Покушали смо да презентирамо назначени проблем наставе савремене историје са становишта личног искуства младог професора историје и заиста изузетно скромне литературе. Виђење колега о истом проблему може да буде и другачије, али такође драгоцјено као искуство и као оригинално поимање.